

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Розглянуто проблеми, стратегії, етапи та форми комерціалізації інтелектуального капіталу в контексті забезпечення конкурентоспроможності.

The problems, strategies, stages and forms of the intellectual capital commercialization are considered in the context of the competitiveness providing.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інтелектуальний капітал, комерціалізація інтелектуального капіталу.

Keywords: competitiveness, intellectual capital, commercialization of the intellectual capital.

Глобалізація світової економіки, необхідність забезпечення міжнародної конкурентоспроможності товарів, компаній і країн обумовлює підвищення уваги в науці і практиці до питань активізації інноваційного розвитку на усіх рівнях. Становлення інноваційної економіки як особливого типу економіки, що базується на створенні і комерціалізації інновацій, на постійному технологічному вдосконаленні, на виробництві і експорті інтелектуальної і високотехнологічної продукції, самих технологій, є безальтернативним шляхом подальшого соціально-економічного розвитку.

Про актуальність вирішення проблем національної конкурентоспроможності за рахунок інтелектуальних, знанневих, інноваційних чинників свідчать результати міжнародних порівнянь. За даними останнього звіту Всесвітнього економічного Форуму про глобальну конкурентоспроможність 2010-2011 рр., Україна посіла лише 89 місце серед 133 країн проти 82 місця у 2009-2010 рр. Причому рейтинг України за підіндексом "інновації" у 2010-2011 рр. знизився до 63 місця проти 62 у 2009-2010 рр. На зниження цього рейтингу вплинуло погіршення його складових, зокрема: інноваційна спроможність (37 місце проти 32), якість науково-дослідних інститутів (68 місце проти 56), взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері досліджень і розвитку (72 місце проти 64), державні закупівлі новітніх технологій і продукції (112 місце проти 85) [1].

На відміну від розвинутих країн, в Україні усе ще не створено дієву національну інноваційну систему, а негативні тенденції зниження інноваційної активності підприємств разом зі скороченням наукового сектору стримують процеси економічного зростання та ставлять під загрозу подальший прогресивний розвиток. Міжнародна практика свідчить, якщо у ВВП країни частка інноваційної продукції складає менше 20%, то національна продукція втрачає конкурентоспроможність. Потрібно зауважити, що середньоєвропейський показник складає 25-35%, а в Китаї сягнув 40%. В Україні зростання ВВП на основі нових технологій сягає лише 0,7% [5].

Поряд з іншими нагальними проблемами серйозні недоліки системи регулювання трансферу технологій і процесу комерціалізації результатів науково-технічної діяльності також сприяють неконтрольованому відтоку інтелектуальної власності за кордон [3, 253].

На нашу думку, найскладнішими та актуальними для практики управління інтелектуальним капіталом підприємства є проблеми управління його комерційним використанням, від вирішення яких залежить отримання позитивних соціально-економічних, науково-технічних, екологічних та інших результатів інноваційної діяльності підприємства. Найбільшої ваги у даному контексті набуває розробка та реалізація відповідної стратегії, впровадження моделі управління комерціалізацією інтелектуального капіталу, а також оцінювання комерційного потенціалу результатів інтелектуальної діяльності на різних стадіях створення інтелектуального продукту.

Однак головною умовою ефективної комерціалізації інтелектуального капіталу є визначення стратегії перетворення результатів інтелектуально-інноваційної діяльності на активи підприємства. Загалом, розробка стратегії комерціалізації інтелектуального капіталу в межах корпоративної стратегії має ґрунтуватись на результатах аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства і враховувати два стратегічні напрями, пов'язані з внутрішнім та зовнішнім використанням складових інтелектуального капіталу (рис. 1).

Рис. 1. Схема комерціалізації інтелектуального капіталу підприємства.

Окрім основних стратегій управління інтелектуальною власністю підприємства (експлерентна, патієнтна та віолентна стратегії), в основі стратегії комерціалізації знань можуть лежати такі часткові стратегії або їх комбінація: стратегія захисту від конкурентів за допомогою отримання монопольних прав на нову продукцію на період виведення її на ринок; стратегія нападу на конкурентів на основі отримання

монопольних прав на результати досліджень та розробок; стратегія формування статутного капіталу на основі внеску в майно прав на інтелектуальну власність, що мають грошову оцінку; стратегія створення іміджу підприємства на основі реєстрації оригінальних технічних рішень; стратегія підвищення інвестиційної привабливості підприємства при капіталізації інтелектуальних ресурсів; стратегія оптимізації фінансово-господарської діяльності при використанні ряду облікових операцій з нематеріальними активами та інші.

Модель управління комерціалізацією інтелектуального капіталу має передбачати реалізацію розробленої підприємством стратегії комерціалізації інтелектуального капіталу та включати основні етапи, зображені на рис. 2.

Причому переважна більшість виділених етапів характерна як для реалізації стратегії зовнішнього використання складових інтелектуального капіталу, так і для стратегії внутрішньофірмового використання інтелектуального капіталу, решта етапів мають відмінності в контексті даних напрямів комерціалізації.

Перший етап (здійснення маркетингових та патентних досліджень) передбачає встановлення наявності попиту за видами інтелектуальних активів та пропозиції на аналогічні розробки, рівня цін, умов ринку, оптимального часу зовнішнього використання інтелектуального капіталу.

Формування планів комерціалізації, а також пошук партнерів, постачальників та споживачів інтелектуального капіталу забезпечують реальні можливості виводу на ринок інтелектуальних продуктів або умови для використання інтелектуальних активів у інноваційному процесі на підприємстві.

Важливого значення в управлінні комерціалізацією інтелектуального капіталу набуває динамічне оцінювання комерційного потенціалу результатів інтелектуально-інноваційної діяльності підприємства на різних стадіях створення інтелектуального продукту.

В управлінні інтелектуальним капіталом важливим є зіставлення витрат на створення інтелектуальних активів та їх комерційним потенціалом (перспективи отримання вигоди), що має відбуватись на кожній стадії створення інтелектуального продукту. Складність створення наукоємної продукції як процесу, що залежить від інноваційної та творчої активності персоналу, міри врахування найновіших наукових і технічних досягнень інших організацій, вимагає включення до управління комерціалізацією інтелектуального капіталу моніторингу зміни комерційного потенціалу створюваних інтелектуальних активів. Це допоможе підвищити ефективність і зменшити ризики при прийнятті тактичних та оперативних управлінських рішень щодо вибору форм економічного обігу інтелектуальних активів.

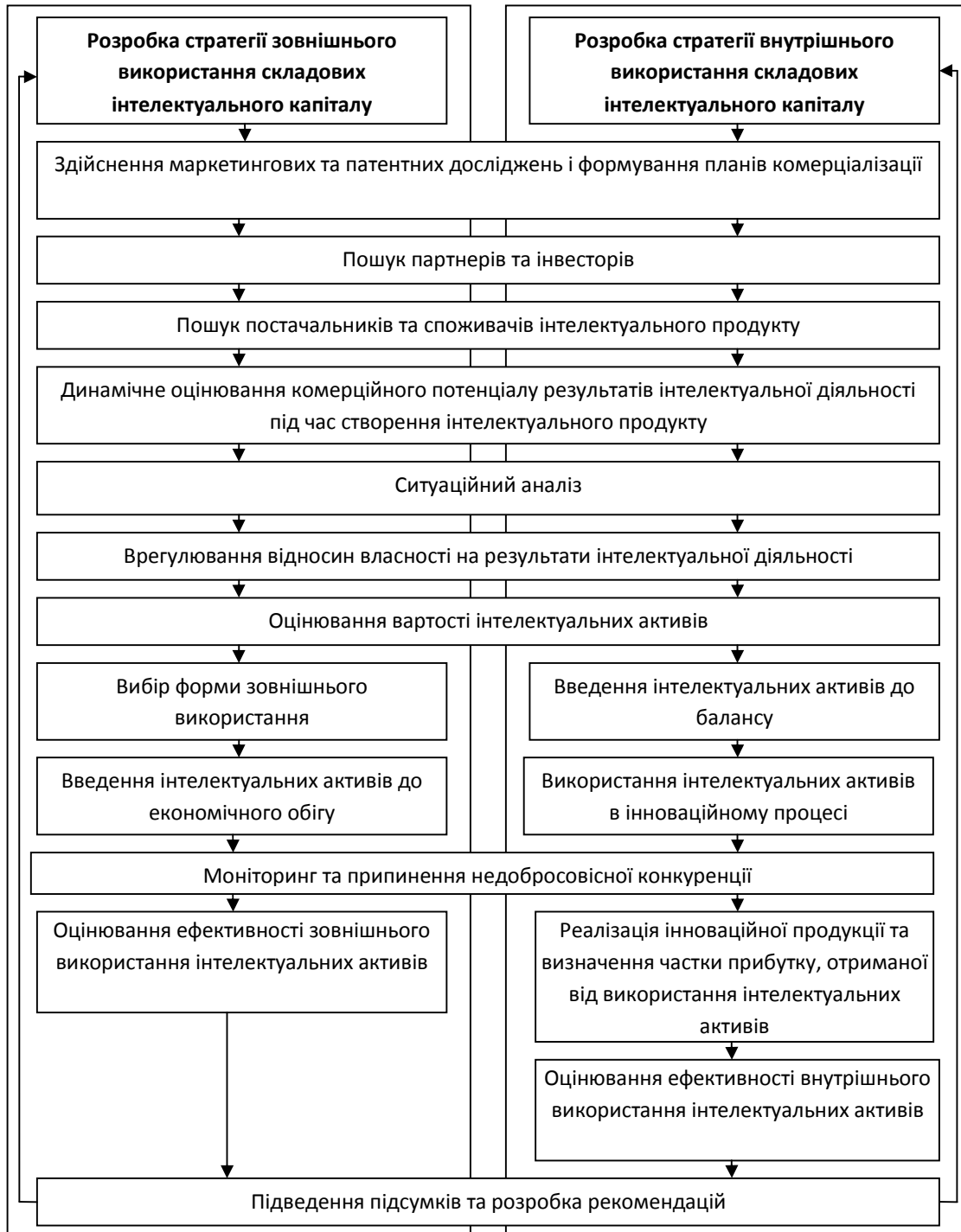

Рис. 2. Основні етапи комерціалізації інтелектуального капіталу.

Алгоритм оцінювання комерційного потенціалу інтелектуальних активів на різних стадіях створення інтелектуального продукту детально розглянутий в роботі [4, 466-479] і складається з трьох базових блоків:

1) вибору базового зразка (здійснення тематичного патентного пошуку, аналізу патентних описань вимог до продукції за останні 5-7 років, зіставлення вимог до продукції з конкретними техніко-економічними параметрами, порівняння винаходів за мірою їх впливу на технічний рівень продукції, оцінювання кількісних показників значущості винаходів та кінцевий вибір базового зразка);

2) оцінювання комерційної значущості інтелектуального активу порівняно з базовим зразком (складання кумулятивного динамічного ряду патентування, оцінювання технічної і техніко-економічної ефективності інтелектуального активу порівняно з аналогами, оцінювання міри розробленості та комерційної значущості інтелектуального активу порівняно з аналогами, прийняття рішення про доцільність створення інтелектуального активу);

3) поетапного оцінювання комерційного потенціалу інтелектуального активу по відношенню до витрачених зусиль передбачає здійснення певних робіт на кожній стадії створення інтелектуального продукту (оцінювання фактичної технічної ефективності, фактичної завершеності, фактичної значущості, ймовірності комерційного успіху, міри відчуження, комерційного потенціалу, фактичних витрат на створення інтелектуального продукту та співставлення його комерційного потенціалу з фактичними витратами на його створення в динаміці).

Результати такого моніторингу та оцінки комерційного потенціалу інтелектуального активу після здійснення ситуаційного аналізу дає можливість обрати форму економічного обігу інтелектуального капіталу. Водночас успішне здійснення цього процесу можливе лише за умови врегулювання відносин власності для чіткого розмежування правового простору під час комерціалізації інтелектуального капіталу.

Важливим та надзвичайно складним аспектом комерціалізації результатів інтелектуально-інноваційної діяльності та інтелектуального капіталу в цілому є оцінювання їх вартості. На жаль, ця проблема досі не отримала свого вирішення у вигляді розробленої єдиної базової або універсальної методики оцінювання інтелектуального капіталу.

За умов внутрішнього використання інтелектуальних активів здійснюється їх внесення до балансу у відповідності до чинних положень бухгалтерського обліку, що однак утруднюється обмеженим переліком об'єктів, які можуть бути віднесені до нематеріальних активів підприємства, а це, в свою чергу, викликає неможливість внесення до балансу окремих результатів інтелектуальної діяльності вітчизняних підприємств та недотримання ними вимог цього етапу.

Далі здійснюється використання інтелектуальних активів у інноваційному процесі на підприємстві, результатом якого має стати створення та реалізація інноваційної продукції, під час чого виникає необхідність проведення моніторингу для попередження або припинення недобросовісної конкуренції.

Після реалізації інноваційної продукції на ринку виникає необхідність визначення частки отриманого внаслідок використання інтелектуальних активів прибутку, формування методики обчислення якої є проблемною сферою управління комерціалізацією інтелектуального капіталу.

Оцінювання ефективності внутрішньофірмового використання інтелектуальних активів має здійснюватись за допомогою зіставлення витрат підприємства на створення та використання інтелектуальних активів і вигод від реалізації інноваційної продукції. Вирішенню цього завдання також має сприяти створення інтегрованих баз даних та ведення управлінського обліку інтелектуальних активів. Оцінка ефективності внутрішньофірмового використання інтелектуальних активів має стати основою для розробки рекомендацій та коригування стратегії управління інтелектуальним капіталом.

Найбільший інтерес викликає дослідження процесу ринкової реалізації результатів інтелектуально-інноваційної діяльності, який передбачає формування ринку інтелектуального капіталу та забезпечення прибутку підприємства від взаємодії з ним. Зовнішнє використання інтелектуального капіталу тісно пов'язане із передаванням права користування ним третім особам, що здійснюється на засадах комерціалізації інтелектуальної власності для сприяння відтворенню інтелектуального капіталу і отриманню прибутку підприємством. Загальновізнано, що права на об'єкти інтелектуальної власності виступають як специфічний товар, що вводиться до господарського обігу на вітчизняному та глобальному ринках. Інституціонального оформлення процесу купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності набувають у відповідних ринкових договорах, які стають дієвим інструментом узгодження інтересів господарюючих суб'єктів. А конкурентоспроможність конкретного об'єкта інтелектуальної власності залежить від ступеня правового захисту, технічного рівня, новизни, рівня комерційного потенціалу, кон'юнктури та специфіки ринку, очікуваної гостроти суперництва, ймовірності розвитку (розширення) ринку.

У випадку зовнішнього використання інтелектуальних активів відбувається вибір його форми і введення інтелектуальних активів до економічного обігу. Власник прав на об'єкти інтелектуальної власності самостійно обирає форму їх економічного обігу, вирішуючи на власний розсуд чи використовувати об'єкти інтелектуальної власності, чи продати їх, чи дозволити на конкретних умовах їх використання будь-якій зацікавленій в цій пропозиції фізичній або юридичній особі. Вибір форми зовнішнього використання об'єктів інтелектуальної власності підприємства має здійснюватись із врахуванням відомих в економічній науці основних альтернатив та доходів, які вони можуть забезпечити. Пропоновані основні форми зовнішнього використання інтелектуального капіталу підприємства наведені в табл. 1.

Отже, обрання форми економічного використання об'єктів інтелектуальної власності є складним та важливим завданням, вирішення якого передбачає порівняння альтернатив і обрання варіанту, що забезпечить отримання максимального прибутку від зовнішнього використання результатів інтелектуально-інноваційної діяльності підприємства. Водночас світовий досвід свідчить, що найбільший попит на ринку мають патенти на винаходи, оскільки вони забезпечують встановлення монопольної влади, а це виключає конкуренцію і унеможливорює введення в господарський обіг запатентованих об'єктів іншими підприємствами.

Таблиця 1. Пропоновані форми зовнішнього використання інтелектуального капіталу

№ п/п	Форма використання	Характеристика	Вид доходу власника
1	Безоплатне передавання	Передбачає безоплатне передавання прав на використання об'єктів інтелектуальної власності іншим суб'єктам господарювання. На практиці може здійснюватись між підприємствами або філіями у складі великих корпорацій, об'єднань підприємств.	-
2	Внесок власником об'єктів інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства на правах власності, господарського використання або оперативного управління	При внесенні об'єктів інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства на правах власності власник передає підприємству та отримує такі обов'язкові права: на отримання частки прибутку, участь в управлінні, отримання ліквідаційної квоти, ознайомлення зі звітами підприємства. Права на володіння, використання та розпорядження переходять від власника до підприємства. При внесенні об'єктів інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства на правах господарського використання власник не має права вилучити їх назад (але може це зробити, якщо вони внесені на правах оперативного управління). Підприємство ж отримує право використовувати вкладені об'єкти інтелектуальної власності, продавати їх, здавати в оренду, віддавати під заставу, вносити до статутного капіталу інших підприємств.	Дивіденди
3	Лізинг	На основі лізингу на тривалий термін можуть передаватись технологічне обладнання, дорогі станки, пристрої, будівельна та обчислювальна техніка, автомобілі, які виконані на рівні винаходів та захищені патентами.	Лізингові платежі
4	Франчайзинг	Система на умовах франчайзингу – це пакет угод, які охоплюють права на об'єкти інтелектуальної власності (права на промислові зразки, фірмові найменування, товарні знаки, ноу-хау тощо), якими буде користуватись франчайзі протягом певного строку відповідно до вимог франчайзера.	Отримання періодичних виплат
5	Передавання прав	Правовласник дозволяє юридичній або фізичній особі використовувати виключні права на об'єкти інтелектуальної власності на певних умовах. Правовою основою тут виступають угоди про передавання прав та ліцензійні договори. Останні в залежності від обсягу прав можуть передбачати передавання виключної, невиключної та повної ліцензії.	Паушальні платежі та роялті при виключній ліцензії. Винагорода або збільшення прибутку при відкритій ліцензії
6	Продаж	Передбачає відмову правовласника від можливості отримувати прибуток під час подальшого використання інтелектуальної власності покупцем.	Обумовлений в договорі дохід

Після обрання форми зовнішнього використання інтелектуальних активів відбувається їх введення до економічного обігу, в процесі чого здійснюється постійний моніторинг для попередження або припинення недобросовісної конкуренції (прихованого використання торговельної марки, фірмового найменування, демпінгу, промислового шпіонажу, підробки продукції конкурентів тощо). Далі проводиться оцінювання ефективності зовнішнього використання інтелектуальних активів, формування рекомендацій і коригування стратегії управління інтелектуальним капіталом з врахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Таким чином, окремі проблеми управління використанням та комерціалізацією інтелектуального капіталу можуть бути вирішені внаслідок розробки та реалізації відповідних стратегій та під час впровадження описаного алгоритму комерціалізації інтелектуального капіталу. Водночас, досі невирішеними та перспективними для подальших наукових досліджень є такі напрями вирішення проблем управління використанням та комерціалізацією інтелектуального капіталу, як розробка теоретико-методичних основ управління залученням до господарського обігу результатів інтелектуальної діяльності, подальше вдосконалення методичної бази оцінювання ринкової вартості інтелектуального капіталу, удосконалення методичного забезпечення управлінських рішень щодо вибору форм економічного обігу результатів інтелектуальної праці та інші.

Література

1. Інноваційна спроможність та технологічна готовність української економіки у міжнародних порівняннях / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.uinpei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=432
2. Соловійов В.П. Інноваційний розвиток регіонів: питання теорії та практики: Монографія / В.П. Соловійов, Г.І. Кореняко, В.М. Головатюк. – К.: Фенікс, 2008. – 224 с.
3. Інтелектуальна власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання / За заг. ред. проф. В.І. Полохала. Автор-упорядник: Г.О. Андрощук. – К: Парламентське вид-во, 2010. – 384 с.
4. Лукичева Л.И. Управление интеллектуальным капиталом: [учеб. пособие] / Л.И. Лукичева. – Москва: Омега-Л, 2007. – 552 с.
5. Підвищення ролі регіонів у випуску високотехнологічної та інноваційної продукції: міжнародний досвід / С. Архієреєв, О. Попадинець. / Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/november08/5.htm>